

Povjesničarka umjetnosti Ana Deanović i njezin doprinos povijesti fortifikacijske arhitekture i fortifikacijskoga nazivlja*

KARLA PAPEŠ

Prethodno priopćenje
DIPARTIMENTO DI FILOSOFIA E BENI CULTURALI
UNIVERSITA' CA' FOSCARI
VENEZIA
karla.papes1@gmail.com
<https://www.doi.org/10.17234/9789533791654.15>

Nedostatak istraživanja o nazivlju fortifikacijske arhitekture očituje se u neujednačenoj uporabi terminologije u stručnim tekstovima. Potreba za usustavljanjem hrvatskog nazivlja prisutna je u povijesti umjetnosti i arhitekture te zahtijeva dodatno istraživanje. Ana Deanović (1919. – 1989.), povjesničarka umjetnosti i konzervatorica, posvetila se istraživanju fortifikacijske arhitekture na području Hrvatske. U svojim radovima isticala je djelatnost poznatih arhitekata i vojnih inženjera, poput Michelozza Michelozzija, Michelea Sanmichelija te Jurja Dalmatinca, ali i manje poznatih, kao što je Bernardin iz Parme. Razvoj fortifikacija i umjetnosti ratovanja pratila je od kraja 15. stoljeća, s posebnim naglaskom na 16. stoljeće. Ana Deanović zagovarala je uključivanje fortifikacija u Hrvatskoj u europska fortifikacijska rješenja ranoga novog vijeka i objavila je rad „Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj“, pokušavajući uspostaviti povijesne nazive. Uz to, autorica je mnogobrojnih znanstvenih radova, enciklopedijskih članaka te scenarija i tekstova za filmove.

Ključne riječi: Ana Deanović, fortifikacijska arhitektura, vojno graditeljstvo, glosar, nazivlje

UVOD – ISTRAŽIVAČKI RAD ANE DEANOVIĆ

Ana Deanović* (Zagreb, 11. 9. 1919. – Ljubljana, 9. 10. 1989.), rođena Bogdanović,¹ diplomirala je povijest umjetnosti i kulture 1942. godine² na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, gdje je 1957. doktorirala teoriju i povijest umjetnosti obranivši disertaciju „Kapela biskupa Stjepana II.“.³ Usavršavala se u konzervaciji, restauraciji i dokumentaciji zidnoga slikarstva i mozaika u Ljubljani (1948.), Parizu⁴ (1955.), Raveni (1955.), Riminiju (1955.) i Veneciji⁵ (1963.).⁶

Od 1943. do 1961. radila je u Konzervatorskome zavodu u Zagrebu. Nakon dolaska u Zavod sudjelovala je u iskapanjima u Samoboru i Susedgradu. Tijekom 1945. popisivala je ratnu štetu na spomenicima i sastavljala elaborate o njihovom stanju, osobito

o onima u Hrvatskome primorju, južnoj Dalmaciji, Hrvatskome zagorju, Križevcima i otoku Krku.⁷ Od 1949. do 1953. vodila je konzervatorsko-restauratorske radove na zidnim slikama u kapeli sv. Stjepana u Zagrebu.⁸ Također je izvan Zavoda sudjelovala u obnovi crkve sv. Sofije u Ohridu, organizirala i vodila radove na Eufrazijevoj bazilici u Poreču i radila na otkrivanju i konzervaciji fresaka u crkvi sv. Krševana u Zadru. U Zavodu je 1949. osnovala Odsjek za propagandu spomenika, na kojemu je radila do njegova ukinuća 1951. godine. Pritom je priredila dva promidžbena Tjedna zaštite spomenika kulture Narodne Republike Hrvatske, ujedno i prvi takav događaj u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji, a postavljala je i izložbe, izlagala u različitim institucijama, pisala stručne članke i snimala filmove o kulturnoj baštini.⁹

Godine 1962. zaposlila se kao znanstvena suradnica u Institutu za likovne umjetnosti Jugo-

slavenske akademije znanosti i umjetnosti. Nakon dolaska u restauratorsku radionicu Instituta organizirala je analizu Carpacciova poliptiha u Zadru novim metodama koje su se tada razrađivale u Sjedinjenim Američkim Državama. Riječ je o prvome takvom pokušaju u Europi, koji je i izložila na sastanku Međunarodnoga savjeta za muzeje (ICOM) 1963. godine. Već je 1964. napredovala u višu znanstvenu suradnicu i znanstvenu savjetnicu u Kabinetu za arhitekturu i urbanizam, čija je voditeljica postala 1979. godine, a suradnica Akademije 1975. godine. Nakon prelaska u Kabinet osobito je počela proučavati fortifikacije obalnoga područja današnje Hrvatske.¹⁰

Ana Deanović bila je i vanjska suradnica Instituta za povijest umjetnosti i arheologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, članica Francuskoga arheološkog društva, Znanstvenoga savjeta Međunarodnoga instituta za burgove (IBI) i Međunarodnoga instituta za restauriranje povijesnih i umjetničkih djela (IIC). Četrdeset se godina njezina istraživačkog rada temeljilo na komparativnoj analizi, a objavila je niz radova o različitim temama iz povijesti umjetnosti, arhitekture i konzervacije na materinskom i drugim jezicima. U najranijim je tekstovima tijekom rada u Konzervatorskome zavodu najviše pisala o zaštiti spomenika i zidnome slikarstvu. Nakon prelaska u Akademiju objavljivala je radove o drvorezbarstvu, iluminacijama, arhitekturi Ivana Meštrovića, zagrebačkome Maksimiru, dubrovačkim perivojima i parkovima dvoraca Hrvatskoga zagorja. Atribuirala je i valorizirala minijature kodeksa Rolandina Metropolitanske knjižnice u Zagrebu i izradila elaborat o slikarskim tehnikama slavenskih naroda sa Sovjetskim odborom ICOM-a. Od šezdesetih je godina do kraja života najviše pisala o fortifikacijama, vojnim arhitektima, nazivlju fortifikacijske arhitekture na materinskom i stranim jezicima koji su se rabili na teritoriju današnje Hrvatske i izradila je popis utvrđenih gradova u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji s topografskim kartama.¹¹

ANA DEANOVIĆ U KONTEKSTU ISTRAŽIVANJA FORTIFIKACIJSKE ARHITEKTURE

U povijesno-umjetničkome su kontekstu druge polovine 20. stoljeća važna su istraživanja fortifikacijske arhitekture u Hrvatskoj provodile upravo povjesničarke umjetnosti i arhitekture Ana Deanović i Srebrenka (Sena) Sekulić-Gvozdanović. Pritom se Sekulić-Gvozdanović posvetila istraživanju *crkava-tvrđava i utvrđenih samostana*.¹² No istraživanja fortifikacijske arhitekture Ane Deanović bila su usmjerenija na „poznatija imena i spomenike” te njihovo uključivanje u red važnijih europskih fortifikacijskih rješenja ranoga novog vijeka. Pritom se posebice usre-

dotočila na kontekst vremena i prostora, upućujući na važnost podneblja, dostupnost materijala i političku situaciju.¹³ Koristila se sintagmama „hrvatski prostor”, „hrvatske granice” i „regionalni obrambeni plan Hrvatske” (*die regionalen Pläne der Befestigung der kroatischen Grenzen, regionale Verteidigungspläne in Kroatien, der regionale Festungsplan*)¹⁴ koje su podrazumijevale teritorij i Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, koje je od 1527. bilo pod habsburškom krunom, i Dubrovačke Republike i Mletačke Republike. Na taj je način istodobno valorizirala najvažnije fortifikacije koje su nastajale tijekom triju stoljeća pod različitim vlastima, ali u kontekstu obrane protiv istoga neprijatelja – Osmanskoga Carstva. Pritom se posebice oslanjala na terenski rad zahvaljujući iskustvu koje je stekla radeći kao konzervatorica. Njezini se tekstovi o fortifikacijskoj arhitekturi odlikuju lakoćom izraza i vještinom opisivanja spomenika. Osobito su je zanimale etape gradnje spomenika i jadranski opusi istaknutijih vojnih arhitekata: Michelozza Michelozzija¹⁵ i Jurja Dalmatinca u Dubrovniku,¹⁶ radionica obitelji Sanmicheli¹⁷ u Zadru i tvrđava sv. Nikole u Šibeniku.¹⁸ No nije zanemarivala ni zasluge manje poznatih imena poput Bernardina iz Parme u Dubrovniku ranih 60-ih godina 15. stoljeća.¹⁹

S druge strane, tradicija istraživanja „poznatijih imena i spomenika” nametnula se Ani Deanović kao pristup koji se može pratiti još od Vasarijevih *Vita*,²⁰ koje uostalom i sama citira u svojim tekstovima o Michelemu i Giangiolamu. Vasarijev su biografski model nastavili i u 18. stoljeću Bartolomeo Dal Pozzo,²¹ Tommaso Temanza²² i Francesco Milizia.²³ Dvadesetih je godina 19. stoljeća objavljeno monografsko djelo o Micheleovim sakralnim i vojnim građevinama čiji su autori Francesco Ronzani i Gerolamo Lucio-lli.²⁴ Međutim drugu je polovinu 19. stoljeća na teritoriju današnje Hrvatske obilježilo izdavanje monumentalnih djela, poput prve bibliografije nacionalne

Sl. 1.
Tvrđava sv. Nikole u
Šibeniku, fotografirala
Karla Papeš 9. 7.
2021.

povijesti umjetnosti *Slovník umjetníků jugoslavenků* koju je Ivan Kukuljević Sakcinski objavio 1858. godine. Njegova su istraživanja, posebice arhivske građe, uputila na mnoge dotad nepoznate umjetnike. Sakcinski je bio jedan od najvećih pobornika sabiranja kao metode čija je svrha bila utemeljiti kritičko obrađivanje sabranoga materijala, tj. uspostaviti početni kapital historiografskoga znanja koji se utemeljio na povijesnim izvorima.²⁵ No zabilježena su i dvojica majstora iz obitelji Sanmicheli – „Mihaljo San Michele”²⁶ i „Ivan Jerolim San Michele”.²⁷ Kukuljević je bio zaslužan za poticanje jednoga od najvažnijih historiografskih nizova s ovih prostora *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium* (MSHSM),²⁸ u kojemu su Simeon Ljubić i Grga Novak između 1876. i 1977. objavili izvješća venecijanskih diplomata o istočnome Jadranu *Commissiones et relationes Venetae I – VIII* (CRV).²⁹ Izvješća omogućuju praćenje razvojnih stupnjeva fortifikacija istočnoga Jadrana, npr. Giangiolamov izvještaj o tvrđavi sv. Nikole u Šibeniku.³⁰

Sedamdesetih je godina 19. stoljeća Antonio Bertoldi objavio knjigu o Micheleovoj službi u *Serenissimi*,³¹ a projekt zadarskih gradskih zidina propitivao se i u tekstovima o zadarskoj povijesti³² u kojima je većina autora zaključila da je Giangiolamo izvodio radove prema Micheleovim nacrtima, za razliku od spomenutih Del Pozza i Temanze koji su prednost dali Giangiolamu. Ljubo Karaman uputio je na ulogu dvojice Sanmichelija u knjizi *Umjetnost u Dalmaciji – XV i XVI. vijek*.³³ Uoči početka Drugoga svjetskog rata Eric Langenskiöld objavio je monografiju veronskoga arhitekta na engleskome jeziku.³⁴ Uz to što su od kraja 19. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata nastala mnogobrojna djela važna za proučavanje istočnojadranskih fortifikacija, izišli su i tekstovi o plemićkim gradovima kontinentalne Hrvatske čiji su autori Radoslav Lopašić,³⁵ Emilij Laszowski³⁶ i Gjuro Szabo.³⁷

Potrebno je istaknuti da je tijekom Drugoga svjetskog rata počela karijera Ane Deanović te je zbog sudjelovanja u obnovi spomenika, osobito nakon završetka rata, sigurno morala doći u kontakt s mnogim znanstvenicima i stručnjacima. Lukša Beritić, autor nekoliko djela o fortifikacijama Dubrovačke Republike,³⁸ objavio je 1955. monumentalnu monografiju *Utvrdjenja grada Dubrovnika*. U obliku je parafraziranih prijevoda kronološki izložio rukopisnu građu o odlukama dubrovačkih vijeća o gradnji i inventarima fortifikacija iz današnjega Državnog arhiva u Dubrovniku (DAD).³⁹ Ana Deanović višestruko je citirala Beritića i pozivala se na arhivsku građu iz DAD-a. Ovdje je potrebno napomenuti da ni u „Prilog Michelozza...”, koji je bio originalno objavljen 1980.,⁴⁰ ni u „Predziđe dubrovačke Minčete...” nije spomenula rad Harriet McNeal Caplow iz 1972. u kojemu je američka povjesničarka umjetnosti objavila transkripcije građe iz DAD-a o firentinskome umjetniku.⁴¹ Šezdesetih je godina u Veroni održana izložba o Micheleu Sanmicheliju, a Piero Gazzola ponovno se dotaknuo pitanja autorstva Kopnenih vrata u Zadru atribuirajući ih Micheleu,⁴² kao što su to prije njega učinili Langenskiöld i određen broj ostalih navedenih autora. Ana Deanović objavila je 1968. na talijanskome jeziku⁴³ prvi od svojih važnijih tekstova o fortifikacijskoj arhitekturi, upravo o dvojici Sanmichelija. Godine 1977. objavila je na francuskome jeziku rad⁴⁴ o povijesnoj uporabi fortifikacijskih naziva, koji je nakon dopune objavila kao „Glosar...” 1978. na hrvatskome jeziku.⁴⁵ Tekst o Bernardinu iz Parme izišao je 1979. na talijanskome jeziku, a 1980. objavila je najviše tekstova, i to o Michelozzu na talijanskome i hrvatskome jeziku,⁴⁶ Jurju Dalmatincu,⁴⁷ tipovima izoliranih utvrda na francuskome jeziku⁴⁸ i natuknicu „Utvrde” u Enciklopediji hrvatske povijesti i kulture.⁴⁹ Njezini tekstovi o Michelozzu propituju mogućnost pojave prvih kazamata u fortifikacijskoj arhitekturi upravo na njegovu projektu Minčete, ali i njegovu vještinu i eksperimentiranje pri projektiranju novoga tipa fortifikacija koje su istodobno mogle odolijevati i hladnome i vatrenome oružju. Michelozzo je predstavljen kao rani stručnjak fortifikacijske arhitekture čija su rješenja prethodila onima koja je predlagao Francesco di Giorgio Martini.⁵⁰ Na francuskome je 1986. objavila rad o vratima primorskih gradova Dalmacije i Istre u 14. stoljeću,⁵¹ dok se temi dvojica Sanmicheli vratila 1988.⁵² i u svom posljednjem radu „Dalmazia fortificata” 1991. godine.⁵³ Istodobno su 80-ih godina u Italiji izišla i djela Ennija Concine, Pietra Marchesija i Lionela Puppia koji su se bavili mletačkim fortifikacijskim sustavom⁵⁴ i Sanmichelijima.⁵⁵ No upravo su tekstovi Ane Deanović o veronskome dvojcu utjecali na iduću generaciju istraživača i daljnje propitivanje Giangiolamova udjela u zadarskome projektu.⁵⁶ Ona se zbog koncepcije, proporcija i detalja dekora zadarskih Ko-

Sl. 2.
Kopnena vrata u Zadru, fotografirala Karla Papeš 5. 3. 2022.

pnenih vrata zauzimala za njihovu atribuciju Giangiolamu. Također je upozoravala na njegovu važnu ulogu u cjelokupnome projektu zadarskoga jugoistočnog poteza gradskih zidina, točnije rasporeda sa središnjim bastionom Ponton u središtu i njegova oblikovanja, zaključivši da se udaljavanjem od Micheleovih zamisli izdvojio kao pripadnik nove ere⁵⁷ koji je „svojim nesimetričnim, ali funkcionalnim sklanjanjem vrata uz bok bastiona nagovijestio već barokni način utvrđivanja”.⁵⁸ No istraživanja Filippa Tosa⁵⁹ uputila su na gotovo poduzetnička promišljanja Michelea i njegova rođaka Paola, Giangiolamova oca, te postojanje radionice obitelji Sanmicheli. To su ubrzo istaknuli i hrvatski povjesničari umjetnosti.⁶⁰ Tosov komparativni pristup Micheleovim projektima i upozoravanje na njegov crtež zadarskih Kopnenih vrata iz firentinske Galerije Uffizi, a koji je bio naslovljen na Paola, dokazali su isključivo Micheleovo autorstvo zadarskih Kopnenih vrata.⁶¹

Ana Deanović bila je pionirka u pokušaju usustavljanja hrvatskoga stručnog nazivlja fortifikacijske arhitekture, a to pitanje, sudeći prema količini materijala u Arhivu Ane Deanović⁶² koji se čuva u Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu,⁶³ postalo je jedno od glavnih područja njezina istraživačkog rada. Naime, upravo se nedostatak provedenih i objavljenih istraživanja o nazivlju fortifikacijske arhitekture očitovao u neujednačenoj uporabi naziva u stručnim i znanstvenim tekstovima. Nerijetko su u tekstovima o fortifikacijskoj arhitekturi, a osobito u monografskim izdanjima, autori donosili popise manje poznatih naziva, no nedostaju istraživački radovi u kojima bi se sustavno pristupilo fortifikacijskome nazivlju.⁶⁴ Zato su istraživanja Ane Deanović o nazivima kojima se imenuju fortifikacije i njihovi arhitektonski dijelovi temelj za istraživanje te vrste, a njezino je djelo „Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj” ključna studija u hrvatskoj povijesti umjetnosti.

Zbog toga se važnost i inovativnost istraživanja povijesti fortifikacijske arhitekture Ane Deanović mogu sažeti na trima razinama: uvid u fortifikacijsku arhitekturu na teritoriju Republike Hrvatske, točnije ujedinjeni prikaz i obalnoga i kontinentalnoga područja od antike do suvremenosti; odnos ranonovovjekovne fortifikacijske arhitekture na teritoriju Hrvatske i njezina europskog konteksta; pionirska istraživanja hrvatskoga fortifikacijskog nazivlja.

„GLOSAR NAZIVA” ANE DEANOVIĆ

„Glosar” Ane Deanović prvi je jezični korpus stručnoga fortifikacijskog nazivlja nastao na temelju popisa naziva koji su se upotrebljavali u literaturi i povijesnim dokumentima, osobito iz 19. i s početka 20. stoljeća, ali i u prijevodima starijih djela, arhivskim zapisima i statutima. Sadržava više od tristo naziva na grčkobizantskom, latinskom, talijanskom, njemačkom i francuskom jeziku te inačicama hrvatskoga jezika. Potonje je Ana Deanović odijelila kao: starocrkveni oblik, dalmatoromanski oblik i ostatak, dalmatoromanski i istroromanski oblik, istroromanski ostatak, praslavensko podrijetlo oblika, talijanizam, turcizam arapskoga podrijetla i turcizam arapsko-perzijskoga podrijetla.⁶⁵ Također je izdvojila pojavnost naziva u kontinentalnome i/ili obalnome dijelu Hrvatske.

Ana Deanović u prvome je odlomku navela da je možda suviše popisivati nazive koji su se bilježili ponajprije na stranim jezicima pri istraživanju fortifikacijske arhitekture na teritoriju Hrvatske. No iznošenjem istraživačkih problema uputila je izričitu i valjanu kritiku u vezi s nepažljivom i diskontinuiranom uporabom fortifikacijskih naziva te se pozvala na njihovo buduće skladnije služenje. Istaknula je da je posebnost naziva na stranim jezicima, osobito na Sredozemlju, rezultat spleta različitih kultura, ali i snažnoga utjecaja domaće sredine. Štoviše, utvrdila je da je takozvano vojno graditeljstvo „vezano više od svih drugih vrsta u svom razvoju uz obličje tla – nužno se usmjerilo iskustvima zemalja sa sličnim geomorfološkim prilikama”⁶⁶ te definirano mediteranskim i kontinentalnim kulturnim nasljeđem koje se suprotstavljalo i isprepletalo na povijesnome prostoru Hrvatske.⁶⁷ Deanović je pratila navedeni povijesni prostor kao „jedinstveno gradilište“ fortifikacija, mjesto na kojemu se „sažimlju najznačajnija dosti-

Sl. 3.
Pogled na sjevernu stranu dubrovačkih gradskih zidina, fotografirala Karla Papeš 15. 9. 2021.

Sl. 4.
Ana Deanović,
Utvrđeno naselje
i plemićki grad,
„Glosar”, *Utvrdne i
perivoji...*, 85.

			STOLJEĆE							
			10	11	12	13	14	15	16	17
UTVRĐENO NASELJE I PLEMIČKI GRAD										
KASTRON	gb	utvrđeno naselje plemena	-	-						
Castrum	l	utvrđeno naselje		-	-	△	△	△	△	△
castrum	l	feudalni grad			△	△	△	△	△	△
castrum	l	utvrđena rezidencija				-	-			
castrum	l	utvrđena rezidencija unutar utvrđena naselja				-	-		△	
castrum	l	tvrđava					△	-		
castrum	l	utvrđeni samostan				△	△	△		
KASTELLON	gb	manje utvrđeno naselje plemena	-	-						
castellum	l	utvrđeno naselje		-	△	△	△	△	△	-
castello	t	utvrđeno naselje						-	-	-
castellum	l	feudalni grad		-	-	-	-	-	△	△
castello	t	feudalni grad						-	-	△
kostel	h _{idr}	feudalni grad				△	△			
castel	nj	feudalni grad						△	△	
château	f	feudalni grad							△	
castellum	l	utvrđena rezidencija					△	△	△	△
castello	t	utvrđena rezidencija						-	-	-
kaštel	h _t	utvrđena rezidencija						△	△	△
ARX	l	utvrđeno naselje						△	△	
arx	l	feudalni grad					△	△	△	△
arx	l	utvrđena rezidencija							△	△
GRAD	h _{psv}	utvrđeno naselje					△	△	△	△
grad	h _{psv}	feudalni grad					△	△	△	△
ROCCA	l	feudalni grad								-

gnuća obrane svog vremena prilagođena ratnim navikama svojih neprijatelja” iako „ne odaju doduše raskoš sličnih građevina ni na Mediteranu ni u srednjoj Europi”, ali Hrvatska se „pomalo pretvarala u pravo međunarodno radilište”.⁶⁸ To vrijedi za razdoblje od 15. stoljeća kao odgovor na dolazak Osmanlija. Donekle generaliziranim i gotovo idealiziranim opisom istraživana teritorija, ne udaljavajući se previše od teme te upozoravajući na preokret koji su donijela osmanska osvajanja, ponavljala je važnost „predziđa kršćanstva” i „borbe za opstanak” na „ovoj našoj kr-

vavoj pozornici”,⁶⁹ na što je itekako upozoravala i na međunarodnim izlaganjima. Pritom višestruko ponavljanje važnosti istraživana prostora gotovo kao da je trebalo opravdati studiju naziva iz različitih jezika, pritom nastojeći što više uputiti na pripadnost europskome kontekstu. Konačno, napomenula je da glosar kao putokaz u daljnjim istraživanjima može pridonijeti upoznavanju bogatstva izraza i upozoriti na raznolikosti značenja.

Ana Deanović pokušala je usustaviti nazivlje fortifikacijske arhitekture temeljeći se na tipološkim

Sl. 5.
Ana Deanović,
Načini i pojedinosti
renesansnoga vojnog
graditeljstva u obrani
vatrenim oružjem, III
Bastioni, „Glosar”,
Utvrdne i perivoji..., 94.

Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj

			STOLJEĆE			
			14	15	16	17
BALUARDO	t	bastion		-	-	-
sperone	t	šilj bastiona				-
fianchi	t	bočne strane uz šilj bastiona			-	-
orecchioni	t	ušice bastiona (između kurtine i bastiona)			-	-
PIAZZA	t	platforma bastiona			-	-
cavaliere	t	kavalir, povišeno branište iznad platforme bastiona			-	-
spalte	t	unutrašnji zidovi bastiona koji se spajaju sa kurtinom			-	
terrapieno	t	zemljani nasip uz bastion			-	-
terrapien	t	zatrpani donji dijelovi srednjovjekovnih tornjeva radi zaštite od vatrene oružja		-	-	-
pontone	t	najveći bastion u sistemu bastionskih zidina			-	-
mezzaluna	t	mali polumjesečasti bastion unutar opkopa bastionskih zidina			-	
tenaglia	t	oblik bastiona: dvostruki bastion s dva šiljka			-	

odrednicama. Najstariji su nazivi, ujedno i opći leksemi, podijeljeni u kategorije „Utvrdeno naselje i plemićki grad”, „Građevine bitne u obrani grada” i „Zasebne utvrde različitih namjena” prije podjele na dvije velike kategorije ratovanja hladnim i vatrenim oružjem. Navedene kategorije sadržavaju nekoliko potkategorija koje se djelomično preklapaju, npr. „Zaštita okoliša – Predziđa”, „Zaštita okoliša – Opkopi”, „Zidine – Pojednosti braništa”.⁷⁰ Uz svaki naziv slijedi odrednica prostora, vremena i jezika uporabe. Posebno su bile izučavane inačice grčkobizantskih riječi *kastron* i *kastellon* te njihove hrvatske izvedenice, temeljito su se opisali podrijetlo, širenje i prostorno-vremenske razlike uporabe i značenja pojedinih naziva, osobito *castrum*, *castellum*, *arx*, *burg*. Osvrćući se na *burg*, zaključila je da je termin u stručnu terminologiju uveden kako bi se *feudalni grad* razlikovao od *naselja*, zanemariši slavensku riječ *grad* koja je, kao i *castrum*, značila i ‘utvrđeno naselje’ i ‘feudalni grad’.⁷¹ Dotaknula se i istoznačnica upotrijebljenih u kontinentalnoj i obalnoj Hrvatskoj (*moenia* i *mura*, *propugnaculum* i *barbakan*) te kroatizma *toranj* (latinski *turris*) koji je potisnula *kula*, balkanski turcizam arapskoga podrijetla.⁷² No iako su u bibliografiji koja slijedi nakon glosara vrijedni izvori povijesnih naziva, uvodnome tekstu prije glosara nedostaje jasan metodološki okvir. S obzirom na to da je riječ o prvome istraživanju povijesnih fortifikacijskih naziva kojemu je priložen kraći uvodni tekst, a autorica nije jezikoslovka, postojanje preciznijih podataka o izvorima pojedinih naziva i o razlozima odabira istoznačnica uvelike bi olakšalo razumijevanje i buduća istraživanja. Na primjer, ni iz teksta ni iz glosara nije jasno kako je Ana Deanović odabrala pojedine istoznačnice, npr. za izvedenice naziva *kastron* i *kastellon* rabi ‘utvrđeno naselje’, ‘feudalni grad’, ‘utvrđena rezidencija’. Navela je da bizantski car Konstantin Porfirogenet nazivima *castrum* i *castellum* označava prva utvrđena plemenska naselja uz obalu današnje Hrvatske. Zatim je pokušala opisati kronološki i prostorni razvoj njihovih izvedenica u svega nekoliko rečenica.⁷³ Međutim nije jasno u kojim su točno tekstovima i u kojemu kontekstu upotrijebljeni navedeni primjeri. Uputila je na stoljeća u kojima su navodno pojedini nazivi ušli u uporabu s određenim značenjem, no ponovno bez preciznijih podataka. Jedino je pri opisu turcizama spomenula naziv *tabija* kojim se Gjuro Szabo i neki drugi koriste umjesto *rondela* i *bastion*.⁷⁴ Od njegovih se djela u bibliografiji navodi knjiga *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji* iz 1920. godine. Uz Konstantina Porfirogeneta,⁷⁵ to su jedine referencije u tekstu.

No Ana Deanović u uvodu je donijela i pojedine prilično opće zaključke, poput: „Pored ovih dvaju oblika [*castrum* i *castellum*] nema na tlu Hrvatske riječi *burg* osim u svom mlađem, a tada već prenesenom značenju: *burgus* kao podgrađe ili predgrađe utvr-

đenih naselja čak prelazi u udomaćenu riječ *burak*, uvijek s istim značenjem podgrađa...]”,⁷⁶ ali ide i dalje te zaključuje: „Uz *castrum* kao utvrđeno naselje javlja se predgrađe *burgus*. Značenje feudalnoga grada, kao što je ima oblik *pirg* u srpskom, nema riječ *burgus* ni na obalnom području ni u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Možda smo stoga s nepravom unižili termin *burg* u našu stručnu terminologiju u želji da razlikujemo feudalni grad od naselja, zanemariši upravo našu slavensku riječ *grad*: ona je poput *castruma* značila i utvrđeno naselje i feudalni grad.”⁷⁷ Navedena kritika Ane Deanović ne može biti prihvaćena pri istraživanju povijesnih fortifikacijskih naziva jer ne donosi točne referencije, nego isključivo osobno stajalište autorice prema rezultatima istraživanja koji nisu jasno prikazani. Nazivi *burg*, *burgus* i *burak* ne postoje u glosaru. Pitanje je koju je građu ili dijelove građe iskoristila kao izvor(e), a koju kao stručnu literaturu te koliko je zapravo potvrđenih naziva potrebno da bi se iznio takav zaključak. Gdje se i kada *burgus* javlja kao ‘predgrađe’ ili ‘podgrađe’? Otkada se može pratiti uporaba naziva *burg* u stručnoj terminologiji? I, konačno, što označava *stručna terminologija* u tekstu koji upućuje upravo na probleme njezina povijesnoga razvoja, usustavljiivanja i praktički – nepostojanja? Autorica je predstavila istraživačke probleme, no nije ih definirala.

Donijela je još važnije podatke bez referencija: „U toku ratova s Turcima ove stare nazive istisnut će riječ *kula*, balkanski turcizam arapskog podrijetla, a za manje objekte riječ *čardak*, balkanski turcizam perzijsko-arapskog podrijetla. Ovaj posljednji ostaje osobito vezan uz kontinentalnu Hrvatsku, unose ga u njemački, talijanski i kasnije francuski jezik strani inženjeri koji su ovdje zaposleni na gradnji utvrda.”⁷⁸ Da je navedeni iskaz precizno objašnjen, mogao bi biti jedan od argumenata za autoričine teze o važnosti istraživanoga prostora u europskome kontekstu i to na primjeru nazivlja fortifikacijske arhitekture. Koji su to strani inženjeri koje je spomenula? Na koji su način unijeli *čardak* u druge jezike? Nadovezujući se na ulogu vojnih inženjera u širenju vojnoga nazivlja, postoji još jedan sličan primjer u tekstu: „Dolazak stranih inženjera vezan je uz gradnju utvrda namijenjenih obrani vatrenim oružjem, pa se s tim u vezi javljaju novi nazivi: njihovi su nosioci vojni stručnjaci.”⁷⁹ te: „Neki od tih termina vrlo su rani po svom postanku, što dokazuje veliku ažurnost naših branitelja.”⁸⁰ Ti su zaključci vrlo logični i vrlo vjerojatno točni, no teško dokazivi jer ni u glosaru ni u tekstu Ana Deanović nije navela na koje se stručnjake pozvala ona ili na koje se stručnjake pozvala literatura. Također nije objasnila na koji su način vojni stručnjaci nositelji novih naziva. Poziva li se na neke određene tekstove ili? Upozorila je na važnost jezika, to jest stručnoga nazivlja, u ažurnosti – branitelja, ali nije spomenula sveobuhvatni razvoj nove vojne

Sl. 6.
Ana Deanović,
Građevine bitne
u obrani grada,
„Glosar”, *Utvrde i
perivoji...*, 86.

CISTERNA	l	cisterna	–	–	△	–	–
cisterna	t	cisterna				–	–
ysterna	h _e	cisterna	–				
gusterna	h _{ir}	cisterna	–	–	–	–	–
žusterna	h _{ir}	cisterna	–	–			
čatrnja	h	cisterna				–	–
četrna	h	cisterna					–
SPONIA	l	cisterna				–	
PUTEUS	l	bunar	–	△			
puč	h	bunar	–	–	–	–	–

znanosti o kojoj neprestano pišu vojni stručnjaci, i to mahom nakon 15. stoljeća, a osobito tijekom 16. i 17. stoljeća u vojnim traktatima.⁸¹

Pretkraj je iznijela još jedan upitan zaključak: „U organiziranoj vojsci termini fortifikacija postaju stručni izrazi uskoga kruga stručnjaka, a ne više sadržaj rasprava gradskih vijećnika i patricija.”⁸² Koja građa može potvrditi takav zaključak s obzirom na to da je država naručitelj fortifikacija i time to jest uvijek sadržaj rasprava, inventarnih popisa, troškovnika itd.? Štoviše, uzme li se kao primjer Mletačka Republika, koja je od 16. stoljeća općenito povećala broj državnih tijela, pa tako i onih koja se bave pitanjima fortifikacija,⁸³ te je samim time nastao veći broj tekstova i rasprava stručnjaka i mjerodavnih tijela o gradnji, obnovi i opskrbi fortifikacija vojskom, oružjem, materijalom i ostalim potrepštinama.⁸⁴ Riječ je o vrlo važnim podatcima koji su potrebni za dokazivanje hipoteza Ane Deanović. Bez njih „Glosar”, koliko god bio vrijedno djelo za hrvatsku povijest umjetnosti i hrvatsko nazivlje – ostaje pokušaj.

PREMA NOVIJIM ISTRAŽIVANJIMA NAZIVA U POVJESTI UMJETNOSTI I SRODNIM DISCIPLINAMA

Pitanja o usustavljanju naziva fortifikacijske arhitekture, ali i vojnih te mnogobrojnih stručnih naziva koji se rabe u povijesti umjetnosti i srodnim područjima znanstvenoga interesa bila su tema mnogih radova hrvatskih istraživača. Pritom su za ovu temu važni radovi koji se izravno dotiču teritorija Hrvatske, osobito istočnoga Jadrana, zatim nazivi koji su upotrijebljeni u povijesti umjetnosti, konzervaciji i arhitekturi te metodološki pristup istraživanju naziva u povijesnim rječnicima, s obzirom na to da je riječ o uobičajenoj metodi istraživanja hrvatskoga nazivlja. Uostalom, korpus koji je Ana Deanović prikupila iz povijesnih izvora omogućuje potvrdu tih naziva u leksikografskim i specijaliziranim djelima vojne tematike, kao što su traktati, kako bi se uputilo na mogući širi kontekst njihove uporabe.

Tijekom rada u Arhivu Ane Deanović pronađen je strojopis o arhitektonskoj i urbanističkoj terminologiji autora Ivana Martinčića. Prvo poglavlje (i jedino pronađeno) sastoji se od dvanaest potpoglavlja

koja predstavljaju principe obrade za terminološki rječnik. Autor je istaknuo važnost preciznoga citiranja pri uporabi određenih naziva i predložio je da planirani rječnik bude višejezičan zbog veza hrvatskoga s ostalim jezicima koji su se rabili na području Hrvatske.⁸⁵

Godine 1984., ubrzo nakon objavljenoga istraživanja fortifikacijskih naziva Ane Deanović, Marina Marasović-Alujević objavila je rad „Romanizmi u graditeljskoj terminologiji u Dalmaciji” u kojemu je sažela svoj magistarski rad, no bez priloženih izvora i rječnika. Iako se nije usredotočila na fortifikacijsku arhitekturu, donijela je važan korpus općih naziva. Uz to, usmjerila se na područje istočnoga Jadrana i odnose s rimskom kulturom tijekom stoljeća. Uz svaki je naziv navedena pripadajuća hrvatska definicija, godina i izvor u kojemu je bio potvrđen.⁸⁶ Milan Kruhek pisao je 1995. u prvim poglavljima knjige *Krajiške utvrde Hrvatskog Kraljevstva* o problemima fortifikacijskoga nazivlja. Napomenuo je da u hrvatskoj povijesnoj literaturi ne postoji uvijek naziv za pojedine graditeljske oblike te da su mnogi posuđeni iz stranih jezika. Upozorio je i na problem siromaštva izvornoga hrvatskog nazivlja zbog prisutnosti stranih vojnih inženjera na hrvatskome tlu.⁸⁷ Barbara Štebih provela je studiju o vojnim nazivima u odabranome rječniku 2000.,⁸⁸ kao i Mile Mamić 2007. godine.⁸⁹ Andrej Žmegač istaknuo je u knjizi *Bastioni jadranske Hrvatske* problem složenosti naziva fortifikacijske arhitekture i obrazložio uporabu pojedinih.⁹⁰ Neujednačeno korištenje nazivima pri klasifikaciji građevina i njihovih dijelova tema je kojom se bavio Drago Miletić u zasebnome poglavlju svoje knjige o plemićkim gradovima kontinentalne Hrvatske iz 2012. godine.⁹¹ Zorislav Horvat bavio se nazivom *burg* u uvodnome poglavlju knjige *Burgologija* iz 2014. i propitao je postojanje višeznačnica u hrvatskome jeziku.⁹² Lucijana Leoni 2015. istaknula je važnost terminoloških studija i pokušala utvrditi prisutnost nazivlja konzervacije i restauracije umjetnina u odabranim suvremenim izdanjima hrvatske leksikografije te je procijenila stručnost i relevantnost definicija unutar struke ocjenjujući prikladnost odabranih unosa.⁹³ Frano Stojić istražio je 2017. vojne nazive kojima se koristio i zapisao ih preporoditelj Matija Antun Relković.⁹⁴ Godine 2019. Karla Papeš

ispitala je u svojem diplomskom radu probleme nesustavne uporabe naziva fortifikacijske arhitekture i provela istraživanje korpusa, koji se pretežito temeljio na nazivima koje je popisala Ana Deanović, u dvadeset trima hrvatskim dvojezičnim i višejezičnim rječnicima.⁹⁵ Treba napomenuti da je od 2018. do 2019. trajao projekt Hrvatske zaklade za znanost Ane Šverko i njezina tima „Pojmovnik klasične arhitekture” (KLAS). Riječ je o hrvatsko-engleskome pojmovniku⁹⁶ koji je dio projekta „Izgradnja hrvatskoga strukovnog nazivlja”.⁹⁷ Dalibor Vrgoč donio je 2020. u doktorskoj disertaciji važna otkrića o vojnim nazivima hrvatskoga jezika⁹⁸ i iste je godine u suautorstvu s Bernardinom Petrović objavio rad o istraživanju vojnoga nazivlja metodom usporedbe u odabranim rječnicima.⁹⁹ Godine 2020. Neda Borić istražila je nazive arhitekture i urbanizma u hrvatskim znanstvenim časopisima.¹⁰⁰ Nazivljem fortifikacijske arhitekture bavila se i Martina Matijaško.¹⁰¹

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ovome se radu uputilo na inovativne pristupe istraživanju povijesti fortifikacijske arhitekture kojemu je pridonijela Ana Deanović. Riječ je o užoj specijalnosti koja se bavi izučavanjem povijesti vojske, vojnih stručnjaka, arhitekata i inženjera do povjesničara fortifikacijske arhitekture. Zbog toga je važno što je povjesničarka umjetnosti i konzervatorica Ana Deanović prva znatnije pridonijela području fortifikacij-

skoga nazivlja na hrvatskome tlu stvarajući osnovu za daljnja istraživanja, posebice hrvatskoga nazivlja. Njezino je zauzimanje u drugoj polovini 20. stoljeća za smještaj ranonovovjekovne fortifikacijske arhitekture na teritoriju Hrvatske u europski kontekst zanimljivo i političko i kulturološko pitanje, osobito zbog velikoga broja sačuvanih tekstova s međunarodnih izlaganja na engleskom, njemačkom, talijanskom i najviše francuskom jeziku, u kojima je predstavljala područje Hrvatske kao jedno od središta arhitektonskih zbivanja u ranome novom vijeku. Kako bi osigurala navedeni status fortifikacijske arhitekture na teritoriju Hrvatske u svjetskoj povijesti arhitekture i umjetnosti, u svojim se radovima zauzimala za ujednačenu zastupljenost i obalnoga i kontinentalnoga područja od antike do vremena njezinih istraživanja. Spomenuta se istraživanja isprepleću u njezinim rukopisnim i strojopisnim bilješkama o nazivima fortifikacija u kojima je ujedinila povijesni prostor Hrvatske koristeći se jezikom, to jest stručnim nazivima. Iako u njezinim studijama izostaje zanimanje za vojnu traktatistiku u europskome kontekstu, osim pukoga spominjanja Martinija i Bonaiuta Lorinija, Ana Deanović proširila je horizonte proučavanja fortifikacijske arhitekture tijekom ranonovovjekovne „utrke naoružanja vatrenim oružjem” na podijeljenoj teritoriju Hrvatske koji su obilježile neprestane ratne opasnosti.

Bilješke

- * Ovaj je članak nastao u sklopu projekta koji je financiran u okviru programa Europske unije za istraživanje i inovacije Obzor 2020 (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult). // This article is part of a project that has received funding from the European Union's Horizon 2020 Research and Innovation Programme (GA n. 865863 ERC-AdriArchCult).
- ¹ IPU-ADO-AAD 30. „Materijali sa [sic!] kongresa”; IPU-ADO-AAD 39. „Predavanja“.
- ² VINKO ZLAMALIK, „Ana Deanović (1919. – 1989.)”, *Ljetopis JAZU*, 93 (1989.), 391–392.
- ³ JOSIP STOŠIĆ, „Predgovor”, *Biskupska kapela sv. Stjepana Prvomučenika u Zagrebu – spomenik slikarstva XIV stoljeća*, ur. J. Stošić, Zagreb, 1995., 10; BRANIMIR RAŠPICA, „Nekoliko projekata restauriranja zidnih slika i djelovanje Ane Deanović”, *Portal*, 2 (2011.), 20, bilj. 1.
- ⁴ Musée des Monuments Français, Pariz, Francuska.
- ⁵ Fondazione Giorgio Cini, Venecija, Italija.
- ⁶ VINKO ZLAMALIK, „Ana Deanović...” (bilj. 2), 391; Usporedi s biografijama novih članova Akademije „Ana Deanović”, *Ljetopis JAZU* (1975.), 493–497.
- ⁷ „Ana Deanović”, *Ljetopis JAZU* (1975.), 493.
- ⁸ BRANIMIR RAŠPICA, „Nekoliko projekata”, 14, 20.
- ⁹ „Ana Deanović”, *Ljetopis JAZU* (1975.), 494.
- ¹⁰ „Ana Deanović”, *Ljetopis JAZU* (1975.), 495.
- ¹¹ VLADIMIRA TARTAGLIA-KELEMEN, „Deanović, Ana”, *Hrvatski biografski leksikon*, 1993., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4417>> (pregledano 13. listopada 2021.). Usporedi „Ana Deanović”, *Ljetopis JAZU* (1975.), 495–496. Opširan popis radova Ane Deanović vidi u: *Utvrde i perivoji, Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, knj. 21: Izabrana djela Ane Deanović II*, ur. A. Žmegač, Zagreb, 2001., 142–148.
- ¹² SENA SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, *Crkve-tvrđave u Hrvatskoj*, Zagreb, 1994.; *Utvrdeni samostani na tlu Hrvatske*, Zagreb, 2007.; *Srednjovjekovni burgovi oko Save i Kupe*, ur. A. Žunić, Zagreb, 2018.
- ¹³ ANA DEANOVIĆ, „Utvrde”, *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb, 1980., 708–711.
- ¹⁴ ANA DEANOVIĆ, „Die regionalen Pläne der Befestigung der kroatischen Grenzen durch die Jahrhunderte der Türkenkriege und die Bezeichnendsten Werke im 16., 17. und 18. Jahrhundert”, *Burgen und Schlösser*, 2 (1973.), 109–110.
- ¹⁵ ANA DEANOVIĆ, IVAN TENŠEK, „Predziđe dubrovačke Minčete u zamisli Michelozza”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 21 (1980.), 302–312; ANA DEANOVIĆ, „Prilog Michelozza Michelozzija utvrđivanju Dubrovnika”, *Utvrde i perivoji...*, 53–67.
- ¹⁶ ANA DEANOVIĆ, „Juraj Matejev Dalmatinac – graditelj utvrda”, *Utvrde i perivoji...*, 69–77.
- ¹⁷ O radionici obitelji Sanmicheli usporedi: FILIPPO TOSO, „Porta San Martino a Legnago e Porta Nuova a Verona. Nuovi documenti sul Sanmicheli Architecto nella fabbrica militare”, *Annali di Architettura: rivista del Centro Internazionale di Studi di Architettura Andrea Palladio*, 12 (2000.), 59–68; ANDREJ ŽMEGAČ, „Zadarske utvrde 16. stoljeća”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), 107–118; PAUL DAVIES, DAVID HEMSOLL, *Michele Sanmicheli*, Milano, 2004.; PAVUŠA VEŽIĆ, „Vrata Michelea Sanmichelija u Zadru”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29 (2005.), 93–106; GIULIANA MAZZI, „Michele Sanmicheli, la cosiddetta scuola sanmicheliana e le difese della Repubblica”, *L'Architettura militare di Venezia in terraferma e in Adriatico fra XVI e XVII secolo*, ur. F. P. Fiore, Firenze, 2014., 119–142; LARIS BORIĆ, „Dujam Rudičić, Sanmichelijevi i Girolamo Cataneo”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 39 (2015.), 41–54; ANA ŠVERKO, „Peripheral or Central? The Fortification Architecture of the Sanmichelis in Dalmatia”, *The Land between Two Seas, Leiden*, ur. A. A. Payne, 2022., 40–58, https://doi.org/10.1163/9789004515468_004; PAVUŠA VEŽIĆ, „Srednjovjekovni Varoš Sv. Martina i renesansne Ravnice u Zadru – treba li njihovo područje biti resurs za nove urbane programe”, *Ars Adriatica*, 12 (2022.), 149–158; ANDREJ ŽMEGAČ, „Sforza Pallavicino i Zadar”, *Ars Adriatica*, 12 (2022.), 59–70; LARIS BORIĆ, „I collaboratori dalmati dei Sanmicheli: la trasmissione dei modelli e il linguaggio classico del primo Cinquecento est-adriatico”, *Norme e modelli: Il rinascimento e l'Adriatico orientale*, ur. J. Gudelj, Rim, 2023., 65–93.
- ¹⁸ ANA DEANOVIĆ, „Prilog Sanmichelij” u utvrđivanju Dalmacije”, *Utvrde i perivoji...*, 23–37; ANA DEANOVIĆ, „Utvrdena Dalmacija: shvaćanje Michelea i Giana Girolama Sanmichelija”, *Utvrde i perivoji...*, 39–47.
- ¹⁹ ANA DEANOVIĆ, „Bernardin iz Parme u Dubrovniku”, *Utvrde i perivoji...*, 49–51.
- ²⁰ Giorgio Vasari, *Delle vite de' più eccellenti pittori, scultori, e architettori scritte da M. Giorgio Vasari pittore et architetto aretino. Secondo, et ultimo volume della terza parte*, Firenze, 1568.

- ²¹ BARTOLOMEO DAL POZZO, *Le vite de' pittori, degli scultori et architetti veronesi*, Verona, 1718.
- ²² TOMMASO TEMANZA, *Vite dei più celebri architetti e scultori veneziani che fioriscono nel secolo decimosesto*, Venecija, 1778.
- ²³ FRANCESCO MILIZIA, *Memorie degli architetti antichi e moderni I*, Bassano, 1785.
- ²⁴ FRANCESCO RONZANI i GEROLAMO LUCIOLLI, *Le fabbriche ecclesiastiche e militari di Michele Sanmicheli*, Verona, 1823.
- ²⁵ IVANA MANCE, *Zèrcalo naroda. Ivan Kukuljević Sakcinski: povijest umjetnosti i politika*, Zagreb, 2012., 79.
- ²⁶ IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenkih*, Zagreb, 1858., 395.
- ²⁷ IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník...* (bilj. 26), 396.
- ²⁸ <https://knjiznica.hazu.hr/2020/11/27/casopis-grada-za-povijest-knjizevnosti-hrvatske-9/> (pregledano 28. prosinca 2022.); <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=214323> (pregledano 28. prosinca 2022.).
- ²⁹ SIMEON LJUBIĆ, ur., *CRV I (1433 – 1527)*, Zagreb, 1876.; SIMEON LJUBIĆ, ur., *CRV II (1525 – 1553)*, Zagreb, 1877.; SIMEON LJUBIĆ, ur., *CRV III (1553 – 1571)*, Zagreb, 1880.; GRGA NOVAK, ur., *CRV IV (1572 – 1590)*, Zagreb, 1964.; GRGA NOVAK, ur., *CRV V (1591 – 1600)*, Zagreb, 1966.; GRGA NOVAK, ur., *CRV VI (1588 – 1620)*, Zagreb, 1970.; GRGA NOVAK, ur., *CRV VII (1620 – 1671)*, Zagreb, 1972.; GRGA NOVAK, ur., *CRV VIII (1620 – 1680)*, Zagreb, 1977.
- ³⁰ SIMEON LJUBIĆ, ur., *CRV II...* (bilj. 29), 150–152. Objavljeno i u: ANDREJ ŽMEGAČ, *Bastioni jadranske Hrvatske*, Zagreb, 2009., 185.
- ³¹ ANTONIO BERTOLDI, *Michele Sanmicheli al servizio della Repubblica Veneta. Documenti tratti dal Regio Archivio generale di Venezia*, Verona, 1874.
- ³² THOMAS GRAHAM JACKSON, *Dalmazia, Quarnero and Istria I*, Oxford, 1887.; GIUSEPPE SABALICH, *Guida archeologica di Zara, Zadar*, 1897.; Vitaliano Brunelli, „Le opere fortificatorie e la compagnia degli Artiglieri del Comune di Zara“, *Rivista dalmatica*, 3, 1904.; CARLO CECHELLI, ur., *Catalogo delle cose d'arte e di antichità d'Italia. Zara*, Rim, 1932.
- ³³ LJUBO KARAMAN, *Umjetnost u Dalmaciji – XV. i XVI. vijek*, Zagreb, 1933.
- ³⁴ ERIC LANGENSKIÖLD, *Michele Sanmicheli, the Architect of Verona, his Life and Work*, Uppsala, 1938.
- ³⁵ RADOSLAV LOPAŠIĆ, *Karlovac*, Zagreb, 1879.; RADOSLAV LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske Krajine I – 3*, Zagreb, 1884. – 1889.; RADOSLAV LOPAŠIĆ, *Bihać i Bihaćka krajina*, Zagreb, 1890.; RADOSLAV LOPAŠIĆ, *Oko Kupe i Korane*, Zagreb, 1895.
- ³⁶ EMILIJ LASZOWSKI, *Hrvatske povjesne gradjevine*, Zagreb, 1902.; EMILIJ LASZOWSKI, *Povijest plem. općine Turropolja I*, Zagreb, 1910.
- ³⁷ GJURO SZABO, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920.; GJURO SZABO, „Drei Burgen um Agram“, *Der Burgwart*, 39 (1938.), 69–73.
- ³⁸ LUKŠA BERITIĆ, „Miho Hranjac projektant dubrovačkih tvrđava XVII. stoljeća“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 7 (1953.), 83–86; LUKŠA BERITIĆ, „Stonske utvrde“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 3 (1954.), 297–354; LUKŠA BERITIĆ, „Stonske utvrde (II. dio)“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 4 – 5 (1956.), 71–152; LUKŠA BERITIĆ, „Tvrđava Sokol u Konavlima“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 10 – 11 (1966.), 103–134; LUKŠA BERITIĆ, „Utvrđenja i regionalni plan Cavtata“, *Anali*, 12 (1970.), 191–204.
- ³⁹ LUKŠA BERITIĆ, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Zagreb, 1955.
- ⁴⁰ ANA DEANOVIĆ, *Prilog Michelozza...* (bilj. 15), u izvornome obliku ANA DEANOVIĆ, „Contributo di Michelozzo Michelozzi alla fortificazione di Ragusa (Dubrovnik)“, *Studi castellani in onore di Piero Gazzola*, 2 (1980.), 275–290.
- ⁴¹ Vidi: HARRIET MCNEAL CAPLOW, „Michelozzo at Ragusa: New Documents and Revaluations“, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 31, 2 (1972.), 108–119. McNeal Caplow autorica je i monografije o Michelozzu, HARRIET MCNEAL CAPLOW, *Michelozzo*, New York, 1977.
- ⁴² PIERO GAZZOLA, *Michele Sanmicheli, architetto veronese del Cinquecento*, Venecija, 1960.
- ⁴³ ANA DEANOVIĆ, „Il contributo dei Sanmicheli alla fortificazione della Dalmazia“, *Castellum*, 7 (1968.), 37–56. Prevedeno ANA DEANOVIĆ, *Prilog Sanmichelijā...* (bilj. 18).
- ⁴⁴ ANA DEANOVIĆ, „La ville maritime (Adriatique) fortifiée – Le répertoire de termes présentant le système de sa défense au Moyen-âge“, *Bulletin IBI*, 33 (1977.), 37–43. Prijevod djela ANA DEANOVIĆ, „Utvrđeni grad na Jadranskom moru. Izbor termina koji pokazuju njegov obrambeni sustav u srednjemu vijeku“, *Utvrde i perivoji...*, 10–11.
- ⁴⁵ ANA DEANOVIĆ, „Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj“, *Rad JAZU*, 381 (1978.), 35–48.
- ⁴⁶ Vidi bilješku 15.
- ⁴⁷ ANA DEANOVIĆ, „Juraj Matejev Dalmatinac – graditelj utvrda“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 3 – 6 (1982.), 101–107. Objavljeno u *Utvrde i perivoji...* (bilj. 16), 69–77.
- ⁴⁸ ANA DEANOVIĆ, „Les types des fortifications isolées dans la campagne de la côte Adriatique (Yougoslavie)“, *Bulletin IBI*, 35 (1980.), 207–218.
- ⁴⁹ ANA DEANOVIĆ, *Utvrde...* (bilj. 13).
- ⁵⁰ ANA DEANOVIĆ, „Prilog Michelozza...“ (bilj. 15), 64.
- ⁵¹ ANA DEANOVIĆ, „Les portes du XIVe siècle des villes maritimes de Dalmatie et d'Istrie“, *Bulletin IBI*, 44 (1986.), 9–14.
- ⁵² ANA DEANOVIĆ, „Architetti veneti del Cinquecento impegnati nella fortificazione della costa dalmata“, *L'architettura militare veneta del Cinquecento*, Milano, 1988., 125–134, fortificata: un concetto di Michele e Gian Girolamo Sanmicheli.
- ⁵³ ANA DEANOVIĆ, „Dalmazia fortificata: un concetto di Michele e Gian Girolamo Sanmicheli“, *Castelli e città fortificate. Storia recupero valorizzazione*, Udine, Trst, 1991., 27–36. Prijevod djela ANA DEANOVIĆ, „Utvrđena Dalmacija...“ (bilj. 18).
- ⁵⁴ ENNIO CONCINA, *La macchina territoriale – la progettazione della difesa nel Cinquecento veneto*, Rim, 1983.; PIETRO MARCHESI, *Fortezze veneziane 1508 – 1797*, Milano, 1984. Ennio Concina također je 1988. objavio utjecajno djelo o nazivima gradnje koji su zabilježeni u venecijanskim izvorima od 15. do 18. stoljeća, ENNIO CONCINA, *Pietre, parole, storia. Glossario della costruzione nelle fonti veneziane*, Venecija, 1988.
- ⁵⁵ LIONELO PUPPI, *Michele Sanmicheli architetto. Opera completa*, Rim, 1986.; PIETRO MARCHESI, „I forti sanmicheliani di Sant'Andrea a Venezia e San Nicolò a Sebenico“, *Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, 17 (1989.), 49–66.
- ⁵⁶ LIONEL PUPPI, Michele Sanmicheli, *Architetto di Verona*, Padova, 1971.; PIETRO MARCHESI, *Fortezze...* (bilj. 54); TOMISLAV RAUKAR, IVO PETRICIOLI, FRANJO ŠVELEC, ŠIME PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom 1409. – 1797.*, Zadar, 1987.; KRUNO PRIJATELJ, „Sanmicheli e la Dalmazia“, *Michele Sanmicheli. Architettura, linguaggio e cultura artistica nel Cinquecento*, ur. H. Burns, C. L. Frommel, L. Puppi, Milano, 1995., 222–227.
- ⁵⁷ ANA DEANOVIĆ, „Prilog Sanmichelijā...“ (bilj. 18), 64.
- ⁵⁸ ANA DEANOVIĆ, „Prilog Sanmichelijā...“ (bilj. 18), 28.
- ⁵⁹ FILIPPO TOSO, „Porta...“ (bilj. 17).
- ⁶⁰ Usporedi bilj. 17.

- ⁶¹ FILIPPO TOSO, „Porta...“ (bilj. 17), 61; LARIS BORIĆ, „Dujam Ruđić, Sanmichelijev...“ (bilj. 17), 42.
- ⁶² IPU-ADO-AAD. Arhiv Ane Deanović. Vlasništvo Instituta za povijest umjetnosti. Za fond je napravljen osnovni popis inventara koji je izradila Irena Šimić sa suradnicom Anom Marijom Sever, a pregled su počeli u svibnju 2008. Andrej Žmegač i Iva Cvitan. Napominje se da je Ana Deanović odvojila građu u cjeline koje prate razvojne stupnjeve njezina rada. Podatci su zabilježeni iz popisa inventara. Građivo Arhiva Ane Deanović pohranjeno je u dvanaest arhivskih kutija, devedeset sedam fascikala, tri fotografska albuma, a dio čini i donacija 495 knjiga. Arhiv je pohranjen s izvornom sistematizacijom (<https://www.ipu.hr/article/hr/909/arhiv-ana-deanovic>, pregledano 28. prosinca 2022.). Provedeno je preliminarno istraživanje arhivske građe. Od trideset četiri pregledana fascikla, izdvojen je trideset jedan kao važan za istraživanje fortifikacijske arhitekture na teritoriju Hrvatske. Nekoliko fascikala sadržava rukopise i/ili strojopise o nazivima fortifikacijske arhitekture, a pronađeni su i nacrti objavljenih tekstova o fortifikacijskome nazivlju. Potrebno je izdvojiti fascikl 25. „Dr. Ana Deanović, ostavština, pripreme za terminologiju” gdje su rukopisi u kojima je autorica povezivala fortifikacije i nazive koji se odnose na građevine ili njihov dio. Za pojedine je primjere točno navodila referencije o tome gdje su se rabili uz godinu i kraće bilješke. Za francuske nazive ne postoji mnogo podataka, a za latinske i talijanske nazive postoji mnoštvo tekstova s iscrpnim bilješkama. Međutim, za hrvatske nazive postoje svega dva kratka strojopisa. Nakon navedenih popisa naziva slijede deseci stranica rukopisnih tablica. Važno je da su u Arhivu točni kronološki podatci o uporabi određenih naziva, što zapravo predstavljaju oznake plus i minus uz broj stoljeća. Ana Deanović, dakle, bilježila je iz kojih je dokumenata i literature prikupila određene nazive. Fascikl 135. „A. Deanović, glosar naziva srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj” zapravo su pripreme bilješke za „Glosar” slične strukture kao i u prošleme slučaju. U fasciklu 123. „Dr. Ana Deanović, kašteli, gradine, burgovi” također se bavi tipologijom i nazivljem fortifikacijske arhitekture. Postoji i nekoliko zapisa na ćirilici o Petrovaradinskoj tvrđavi. Slični su dokumenti i u fasciklima: 141. „Razvoj utvrda na našoj obali Jadrana”, 133. „Deanović. Utvrde – Katalog”, 146. „Dr. Ana Deanović, ostavština, burgovi dopisi” i 150. „Fortifikacije, arhitektura, burgovi, fortifikacije, pregled, autori, zaštita, tipologija”. Nadalje, u fasciklu 30. „Materijali sa [sic!] kongresa” prikupljeni su tekstovi s međunarodnih izlaganja. Ideja približavanja fortifikacijske arhitekture na teritoriju Hrvatske široj europskoj publici i upozoravanje na njezinu važnost u europskome kontekstu fortificiranja ranoga novog vijeka prepoznata u objavljenim člancima očito je imala mnogo širi utjecaj. Ana Deanović vrlo je vjerojatno smatrala da su navedene teme vrijedne međunarodne publike, osobito zbog utjecaja stranih jezika i pojavnosti višejezičnih naziva pri istraživanju fortifikacija na teritoriju Hrvatske. Npr., u Gentu je 1967. izlagala o komparativnim nazivima utvrda i burgova „La terminologie des châteaux-forts construits sur la ligne de l’antemurale christianitatis (du XVe au XVIIe siècle)”. Zanimljivo je da, kada piše o nazivima fortifikacijske arhitekture, ujedinjuje obalno i kontinentalno područje Hrvatske, što je i neovisno o nazivlju uvodila u svojim rielijim radovima pri spominjanju osmanskih ratova od 15. stoljeća (ANA DEANOVIĆ, „Utvrde...” (bilj. 13)). Izlaganje „Celebri architetti veneti nel ‘500 nell’opera di fortificazione della costa dalmata” održala je tijekom međunarodnoga seminara *L’architettura militare veneta del cinquecento* pri Centro internazionale di studi di architettura Andrea Palladio u Vicenzi. Može se zaključiti da su stalni kontakt s građevinarima tijekom rada u Konzervatorskome zavodu i česta izlaganja na međunarodnim znanstvenim skupovima utjecali na istraživanja nazivlja fortifikacijske arhitekture. Zanimljivo je da Ana Deanović u svojim bilješkama uopće ne spominje ni vojne traktate ni traktatiste, osim sporadično tekst čiji je autor Miho Hranjac (rukopisni traktat iz 1617. na talijanskome jeziku, signatura Arhiv HAZU I. d-130. *Fortificazione della Città di Ragusa*; Ana Deanović zabilježila je Hranjca u ispisu njezina rada „Historičke gradine i tvrđave u Dalmaciji”, *Arhitektura* 109–110, 18–25 iz 1971. koji je pronađen u jednoj od neobilježenih kutija u njezinu Arhivu), iako u svojim objavljenim djelima spomi-

nje novosti u razvoju fortifikacijske arhitekture i nova umijeća vojnih inženjera. U fasciklu 31. „Dalmacija, bastioni” detaljne su bilješke o vojnim inženjerima i prijepisi arhivske građe. Ostali listovi sadržavaju popise lokaliteta i njihovih fortifikacijskih tipova i elemenata. Najviše je zapisa o Zadru, Šibeniku, Splitu, Trogiru i Dubrovniku. U fasciklu 112. „Dubrovnik – Pile (1985.)” piše o problemu očuvanja drveća na Pilama, a uz to umetnut je ispis teksta Ivana Martinčića „Arhitektonsko i urbanističko nazivlje I. – o načelima obradbe za nazivoslovni rječnik” (IPU-ADO-AAD fascikl 112. „Dubrovnik – Pile (1985.)”; zasad nije pronađen podatak o njegovoj objavi.). U fasciklu 118. „Utvrde na Jadranu” pronađen je dokument u kojemu se navodi da je Ana Deanović 1974. željela pripremiti i prijaviti istraživački tim za projekt ili knjigu o višestoljetnom razvoju fortifikacija na Jadranu (točnije za Istru, Hrvatsko primorje i Dalmaciju) pod naslovom *Obrambeno graditeljstvo na Jadranu* (IPU-ADO-AAD fascikl 118. „Utvrde na Jadranu”). U drugome je pak riječ o prijavi na natječaj predradnje za publikaciju *Razvoj utvrđenja na našoj obali Jadrana*. Pronađeno je još nekoliko sličnih nesvrstanih dokumenata iz različitih godina u drugim fasciklima. Opširniji opisi fortifikacija, izvještaji o arheološkim istraživanjima, njihovu stanju i povijesnoj važnosti položaja, uz programe zabrane namjeravanih gradnji i prijedloge popravka, pronađeni su u fasciklima: 54. „Iz ostavštine dr. Ane Deanović, regionalno utvrđivanje jadranske obale”, 79. „Urbanističke koncepcije obala; dr. Ana Deanović, materijali”, 80. „Dubrovačke zidine, Minčeta” i 121. „Revelin”. Detaljne bilješke za članak o potkovi šibenske tvrđave sv. Nikole s referencijama iz literature pronađene su u fasciklu 82. „Šibenik, Nikola potkova”. Pregledane su i četiri nesvrstane kutije rukopisa. Od toga treba spomenuti tekst za „Glosar” iz „Kutija rukopisa 1”, mapu o fortifikacijskoj arhitekturi u „Kutija rukopisa 3” i tekstove o regionalnome utvrđivanju i stranome nazivlju fortifikacijske arhitekture u „Kutija rukopisa 4”.

- ⁶³ Zahvaljujem ravnateljici Instituta za povijest umjetnosti dr. sc. Katarini Horvat-Levaj na dopuštenome uvidu i korištenju navedenom građom. Zahvaljujem Ireni Šimić i Lini Šojat na ljubaznosti i pomoći tijekom rada u Arhivu.
- ⁶⁴ KARLA PAPEŠ, *Terminologija hrvatske fortifikacijske arhitekture* (diplomski rad), 2019., <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:786576>.
- ⁶⁵ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 38.
- ⁶⁶ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 35.
- ⁶⁷ LJUBO KARAMAN, *O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Zagreb, 1963.
- ⁶⁸ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 35.
- ⁶⁹ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 35.
- ⁷⁰ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 39–47.
- ⁷¹ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 36–37.
- ⁷² ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 36.
- ⁷³ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 36.
- ⁷⁴ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 36.
- ⁷⁵ U bibliografiji naveden je prijevod R. J. H. Jenkinsa *De administrando imperio* na engleski jezik iz 1949. godine.
- ⁷⁶ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 36.
- ⁷⁷ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 37.
- ⁷⁸ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 37.
- ⁷⁹ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 37.
- ⁸⁰ ANA DEANOVIĆ, „Glosar...” (bilj. 45), 37.
- ⁸¹ Usporedi traktate: Francesco di Giorgio Martini, *Trattato di architettura civile e militare*; Niccolò Tartaglia, *Nuova scientia*; Giovan Battista Bellucci, *Nuova invenzione di fabricare fortezze di varie forme*; Francesco de Marchi, *Della architettura militare*; Bonaiuto Lorini, *Delle fortificazioni libri cinque*; Girolamo Cataneo, *Dell’arte militare libri cinque*; Vincenzo Scamozzi, *Idea dell’architettura universale*; Francesco Tensini, *La fortificazione, guardia, difesa et espugnazione delle fortezze*; Pietro Paolo

- Floriani, *Difesa et offesa delle piazze*; Daniel Specklin, *Architectura von Vestungen*; Antoine De Ville, *Les fortifications du chevalier Antoine De Ville, contenant la manière de fortifier toute sorte de places tant regulierement, qu'irregulierement*; Adam Freytag (Freitag), *L'architecture militaire, ou la fortification nouvelle*; Matthias Dögen, *Architectura militaris moderna*.
- ⁸² ANA DEANOVIĆ, „Glosar...“ (bilj. 45), 37.
- ⁸³ JOHN RIGBY HALE, „The First Fifty Years of a Venetian Magistracy. The Provveditori alle Fortezze”, *Renaissance. Studies in honour of Hans Baron*, ur. A. Molho i J. A. Tedeschi, 1970., 501–529.
- ⁸⁴ KARLA PAPEŠ, „Fortification Inventories in the Early Modern eastern Adriatic as Research Tools”, *Defensive Architecture of the Mediterranean*, 13, ur. M. G. Bevilacqua i D. Ulivieri, 217–222.
- ⁸⁵ IVAN MARTINČIĆ, „Arhitektonsko i urbanističko nazivlje (I. – o načelima obradbe za nazivoslovni rječnik)”, IPU-ADO-AAD fascikl 112 „Dubrovnik – Pile (1985.)“, 1–29.
- ⁸⁶ MARINA MARASOVIĆ ALUJEVIĆ, „Romanizmi u graditeljskoj terminologiji u Dalmaciji”, *Čakavska rič* 1 – 2 (1984.), 55–103.
- ⁸⁷ MILAN KRUIHEK, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1995. Usporedi KARLA PAPEŠ, *Terminologija...* (bilj. 64), 4–5.
- ⁸⁸ BARBARA ŠTEBIH, „Vojni terminološki germanizmi u rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 26 (2000.), 245–260.
- ⁸⁹ MILE MAMIĆ, „Hrvatsko vojno nazivlje u rječniku Juridisch–politische Terminologie”, *Jezik*, 54/2 (2007.), 55–60.
- ⁹⁰ ANDREJ ŽMEGAČ, *Bastioni...* (bilj. 30), 9–17.
- ⁹¹ DRAGO MILETIĆ, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb, 2012.
- ⁹² ZORISLAV HORVAT, *Burgologija*, Zagreb, 2014.
- ⁹³ LUCIJANA LEONI, „Terminologija konzerviranja i restauriranja predmeta kulturne baštine u suvremenoj hrvatskoj leksikografiji”, *Studia lexicographica*, 16 (2015.), 115–132.
- ⁹⁴ FRANO STOJIC, „Jezik hrvatskoga preporoditelja Relkovića i rječnik vojnih pojmova”, *Kroatologija*, 8 / 1 – 2 (2017.), 215–228.
- ⁹⁵ KARLA PAPEŠ, *Terminologija...* (bilj. 64).
- ⁹⁶ <https://www.ipu.hr/article/hr/663/hrvatski-pojmovnik-klasice-arhitekture> (pregledano 28. prosinca 2022.).
- ⁹⁷ <http://struna.ihjj.hr/> (pregledano 28. prosinca 2022.).
- ⁹⁸ DALIBOR VRGOČ, *Terminološki aspekti stvaranja hrvatskoga vojnoga nazivlja* (doktorska disertacija), Zagreb, 2021.
- ⁹⁹ DALIBOR VRGOČ, BERNARDINA PETROVIĆ, „Juxtaposing the Croatian military terminology of two groundbreaking 19th century dictionaries”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 13 (2020.), 65–92.
- ¹⁰⁰ NEDA BORIĆ, „Analiza tvorbenih načina u hrvatskome nazivlju arhitekture i urbanizma s osobitim osvrtom na značenje”, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46 (2020.), 29–48.
- ¹⁰¹ Martina Matijaško, „Pojmovnik utvrdnog graditeljstva s nazivljem na engleskom jeziku”, <https://darkoantolkovic.wordpress.com/2017/03/01/pojmovnik-utvrdnog-graditeljstva-s-nazivljem-na-engleskom-jeziku/> (pregledano 13. listopada 2021.).

Art Historian Ana Deanović and Her Contribution to the History of Fortification Architecture and Fortification Terminology

KARLA PAPEŠ

Art historian and conservator Ana Deanović (1919–1989) conducted significant research on fortification architecture in the historical-artistic context of the second half of the twentieth century. Although skilled in various aspects of her profession, as an experienced researcher, she focused on researching fortification architecture and publishing works on this subject, mainly from the 1970s. She was particularly interested in the developmental stages of monument construction and the renowned architects and military engineers involved in the territory of present-day Croatia, including Michelozzo Michelozzi, Juraj Dalmatinac, Michele and Giangirolamo Sanmicheli. She presented at international conferences, advocating and warning about the fortifications of the territory of Croatia that belonged to the innovative Early Modern European types of fortifications. Deanović attempted to systematise Croatian historical fortification terms in “Glosar naziva”. This work was a novelty in Croatian art history, where she compiled a corpus

of more than three hundred terms from several languages. The focus was systematically presenting the terms used in literature and historical documents. The glossary reveals that many terms were repeated due to their different meanings and were primarily listed in foreign languages. While previous scholars had noted terminological issues in Croatian art history, particularly in fortification architecture, Deanović was the first to conduct foundational research on the subject. Her research on the history of fortification architecture is significant and innovative on three levels. First, it provides insight into fortification architecture in the territory of Croatia, including both coastal and continental areas from antiquity to modern times. Second, it explores the relationship between early modern fortification architecture in Croatia and its European context. Finally, it represents pioneering research on Croatian fortification terminology.